

1.

INLEDNING

Om Sveriges språk

I Sverige talas många olika språk, kanske runt 200 eller ännu fler. Ingen vet exakt hur många, eftersom det inte samlas in någon sådan statistik.

Svenska är Sveriges huvudspråk och majoritetsspråk, det språk som de allra flesta som bor i Sverige talar. Alla språk som inte är huvudspråk i ett land kallas för minoritetsspråk. Även arabiska och engelska är minoritetsspråk i Sverige, trots att de är huvudspråk i andra länder och talas av miljoner människor i världen.

Svenska

År 2009 fick Sverige en lag som kallas språklagen. Där står det att svenska är huvudspråk i Sverige och att svenska ska vara det språk som alla myndigheter använder när de talar och skriver. Är det verkligen nödvändigt att ha en lag som talar om att svenska är Sveriges huvudspråk? Jo, det finns skäl för att det står så i lagen.

När det talas många språk i ett land behövs det ett gemensamt språk som alla kan använda för att förstå varandra. Att få lära sig och kunna tala och skriva svenska är alltså en demokratifråga. Alla som bor i Sverige behöver det svenska språket för att kunna kommunicera med varandra och med de svenska myndigheterna. Alla ska kunna få vara med och debattera eller påverka genom till exempel ett politiskt parti eller en organisation.

Svenska har varit det största språket i Sverige under lång tid. Men flera andra språk har också varit stora och viktiga i landet. Under medeltiden bodde många tyska köpmän och hantverkare i svenska städer och många svenskar talade tyska. Under 1700-talet talade många ur adeln hellre franska än svenska. Finska och samiska har talats här i mer än 1 000 år, långt innan Sverige som stat bildades. Många svenska dialekter har dessutom haft så stora skillnader i uttalet att de antagligen lät som om de var andra språk än svenskan.

Idag reser människor mer än tidigare, men vi har också kontakt med varandra över landsgränserna på andra sätt, till exempel via internet. Då ökar intresset för olika länders språk och kulturer. Invandringen till Sverige gör att vi kan höra många olika språk i skolan, på biblioteket eller där vi bor. Information i samhället är inte längre bara på svenska utan på många olika språk.

Så även om vi har runt 200 talade språk i Sverige, har vi svenskan som vårt huvudspråk och språklagen säger att svenskan är samhällets gemensamma språk, som alla som är bosatta i Sverige ska ha rätt att lära sig.

Språklagen 5 §.

Som huvudspråk är svenskan samhällets gemensamma språk, som alla som är bosatta i Sverige ska ha tillgång till och som ska kunna användas inom alla samhällsområden.

De nationella minoritetsspråken

År 2000 blev fem av Sveriges minoritetsspråk **nationella minoritetsspråk**. Det betyder att Sveriges regering ska skydda dessa språk extra mycket. De fem nationella minoritetsspråken är: finska, jiddisch, meänkieli, romska och samiska. Svenskt teckenspråk är inte ett nationellt minoritetsspråk, men ska enligt språklagen också skyddas.

Samtidigt som Sveriges regering utsåg fem nationella minoritetsspråk utsåg man också fem **nationella minoriteter**: judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar.

Den som tillhör en nationell minoritet har särskilda rättigheter att få tala sitt nationella minoritetsspråk och utöva sin kultur i Sverige. Barnen ska ha rätt att lära sig och tala sitt nationella minoritetsspråk och att få lära sig om och använda minoritetens egen kultur. Det kan handla om att ha tillgång till det finska språket, till exempel genom att det finns böcker på finska på ens bibliotek, eller att den skola man går i anstränger sig för att hitta lärare som kan ge modersmålsundervisning i romska. Och att man har rätt att tala till exempel romska utan att bli diskriminerad av andra.

Samerna är dessutom erkända som **urfolk** i de nordiska länderna sedan 1970-talet. De har levt här och utvecklat en egen kultur långt innan Sverige blev Sverige. Som urfolk har samerna också andra rättigheter, till exempel renskötselrätten. Samerna har rätt att låta sina renar beta i de områden som de alltid har haft för renskötsel, även om området ägs av någon annan.

Varför blev just de här språken nationella minoritetsspråk?

I alla europeiska länder finns olika minoriteter och minoritetsspråk. Europarådet är en europeisk organisation som arbetar med demokratifrågor och mänskliga rättigheter. De har tagit fram en så kallad ramkonvention, en slags överenskommelse mellan europeiska länder. Ramkonventionen ska skydda de nationella minoriteternas mänskliga rättigheter. De ska ha rätt att utöva sina kulturer och tala sina språk. Sverige följer Europarådets ramkonvention.

När Sveriges regering beslutade om vilka som skulle få kallas nationella minoriteter satte man upp några regler. En nationell minoritet ska:

- vara en minoritetsgrupp som själva känner att de hör ihop och vill tillhöra gruppen
- tillhöra en grupp som talar samma språk och har samma kultur, religion eller traditioner
- ha bott i Sverige under lång tid, i alla fall mer än 100 år

Efter att frågan hade utretts ansåg man att judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar uppfyller kraven och därför utsågs de till Sveriges nationella minoriteter.

Man bestämde också att ett nationellt minoritetsspråk ska vara ett språk och inte en dialekt. Det ska ha talats i Sverige i minst tre generationer eller ungefär hundra år.

Varför behöver man skydda de människor som tillhör en nationell minoritet?

I många länder behandlas minoritetsgrupper dåligt. Många judar, finnar, tornedalingar, romer och samer har haft det svårt i Sverige. De har diskriminerats, barnen har ibland blivit separerade från sina föräldrar, blivit straffade i skolan om de pratade sitt språk på lektionerna eller på rasterna och romska barn fick inte ens bo i lägenhet eller gå i skolan fram till 1960-talet.

Fortfarande händer det att man blir diskriminerad på olika sätt om man tillhör en nationell minoritet. Diskriminering av romer kallas för

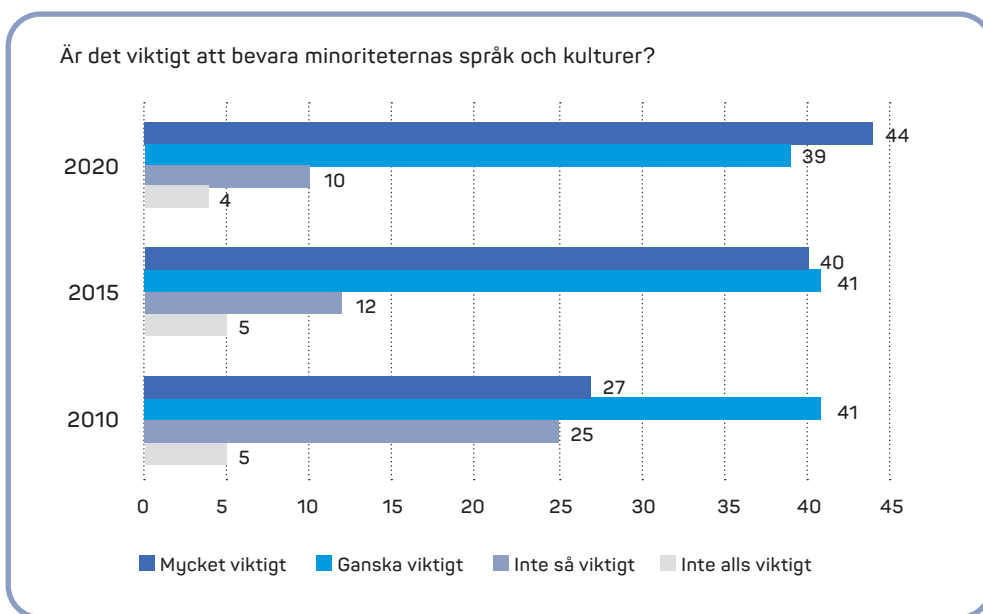
antiziganism. En romsk tjej kanske inte får ett visst jobb för att chefen inte tycker om romer. Det är diskriminerande och förbjudet att inte ge ett jobb till någon bara för att personen tillhör en viss grupp. Alla barn och vuxna ska ha samma rättigheter och ingen ska utsättas för diskriminering.

Judar blir ofta hotade på grund av sin religion. Att hota just judar kallas för **antisemitism** och är tyvärr vanligt även idag. Samer utsätts ofta för hot och olika typer av diskriminering och även teckenspråkstalare blir ibland diskriminerade på till exempel arbetsmarknaden.

Varför ska man bevara språken?

De nationella minoritetsspråken är viktiga att skydda. På 1900-talet var det många föräldrar som var rädda för att deras barn skulle råka illa ut om de pratade något av minoritetsspråken, och därför lärde de inte ut språket till sina barn. Det är alltså många som inte fått lära sig sina föräldrars språk som barn och då är risken stor att språket till sist dör ut.

Eftersom de nationella minoriteternas språk och kultur är en del av den svenska kulturen är det viktigt att språken lever kvar. Det anser Sveriges regering, men också många som bor i Sverige. En undersökning som Språkrådet genomförde 2020 visade att 83 procent av befolkningen tycker att det är viktigt att de nationella minoriteternas språk och kulturer finns kvar.

Staplarna visar (i procent) hur viktigt vi tycker att det är att samhället ger stöd för att bevara de nationella minoriteternas språk och kulturer.

Återuppliva språken

Arbetet med att hjälpa språken så att de kan leva vidare kallas **revitalisering**. Ordet revitalisering betyder återuppväckande, att språk som håller på att dö ut får nytt liv. Sveriges myndigheter, många organisationer och vanliga människor arbetar för att fler människor ska lära sig de nationella minoritetsspråken och använda dem, både i hemmet och ute i samhället. Man kan låta barn och ungdomar som tillhör en nationell minoritet lära sig språket i skolan. Man kan ordna sommarläger och språkträffar så att barn och unga får träffa äldre som kan språket.

Myndigheter som arbetar för att bevara minoritetsspråken

Många svenska myndigheter arbetar för att skydda och bevara de nationella minoritetsspråken. Statens kulturråd ger bidrag för att det ska ges ut fler böcker på språken och för att det ska kunna finnas teater och annan kultur. Kungliga biblioteket arbetar för att biblioteken ska bli bättre på att erbjuda böcker på språken och ordna andra aktiviteter som uppmärksammar dem.

Språkrådet, som är en del av myndigheten Institutet för språk och folkminnen, har språkvårdare i finska, meänkieli, romska, jiddisch och svenskt teckenspråk. De arbetar till exempel med att göra ordlistor på språken eller svara på språkfrågor. Språkrådet har kontakt med de nationella minoriteterna och följer noga utvecklingen för de nationella minoritetsspråken. De samiska språken har Sametinget ansvar för.

Det finns också en minoritetslag som talar om hur myndigheter ska hjälpa språken att leva vidare. Länsstyrelsen i Stockholm och Sametinget kontrollerar om myndigheterna sköter sig. De ger varje år ut en rapport om hur läget ser ut för de nationella minoritetsspråken.

Det svenska teckenspråket

Det svenska teckenspråket räknas inte som ett nationellt minoritetsspråk, trots att det uppfyller flera av kraven för att bli det. Svenskt teckenspråk är till exempel ett eget språk och det har använts under mycket lång tid i Sverige. I språklagen står det att samhället ska skydda och främja det svenska teckenspråket på samma sätt som de nationella minoritetsspråken.

Försvenskning

När Sverige började bli ett mer enat land under 1800-talet och fram till tiden efter andra världskriget, ville regeringen att svenskan skulle bli det enda språket som folk skulle använda. Svenskan blev därför det enda språket som man undervisade på i skolan. Många barn i norra Sverige hade vuxit upp i

hem där man bara talade finska, meänkieli eller samiska. De hade aldrig pratat svenska när de började skolan och plötsligt satt de i ett klassrum där läraren pratade ett språk som de inte förstod. På vissa orter förbjöd man barnen helt att tala sitt språk, även på rasterna. Då gällde det att snabbt lära sig svenska för att kunna hänga med i undervisningen, men också för att undvika straff. På den tiden var det fortfarande tillåtet att slå barn i skolan om de inte lydde läraren.

Att svenskan var viktigast gjorde också att man inte fick använda svenskt teckenspråk i skolan. All undervisning skulle ske på svenska och eleverna var tvungna att titta på lärarnas mun och läppar för att försöka förstå vad de sade. De fick ”läsa på läpparna”.

Svenska språket ansågs vara ett bättre och finare språk och många minoritetsgrupper skämdes för att tala sitt modersmål. När barnen som tvingades sluta tala sitt språk i skolan i sin tur blev föräldrar, lärde de sällan sina egna barn att tala till exempel meänkieli. Följden blev att flera generationer inte längre kan tala sitt modersmål.

Invandringen och det mångspråkiga samhället

Under 1960- och 70-talen fanns det många jobb i Sverige och människor invandrade från andra länder för att arbeta. De kallas för arbetskraftsinvandrare. Många kom från Finland och hade släkt kvar där. Deras barn

På fotot från 1960-talet av Olofströms bruk kommer alla arbetare utom en från utlandet.

behövde hålla det finska språket vid liv för att kunna tala finska med till exempel sin mormor och morfar. Då bestämde man att ämnet finska som modersmål skulle införas i svenska skolor. Så småningom började man också kunna läsa andra språk inom modersmålsundervisningen.

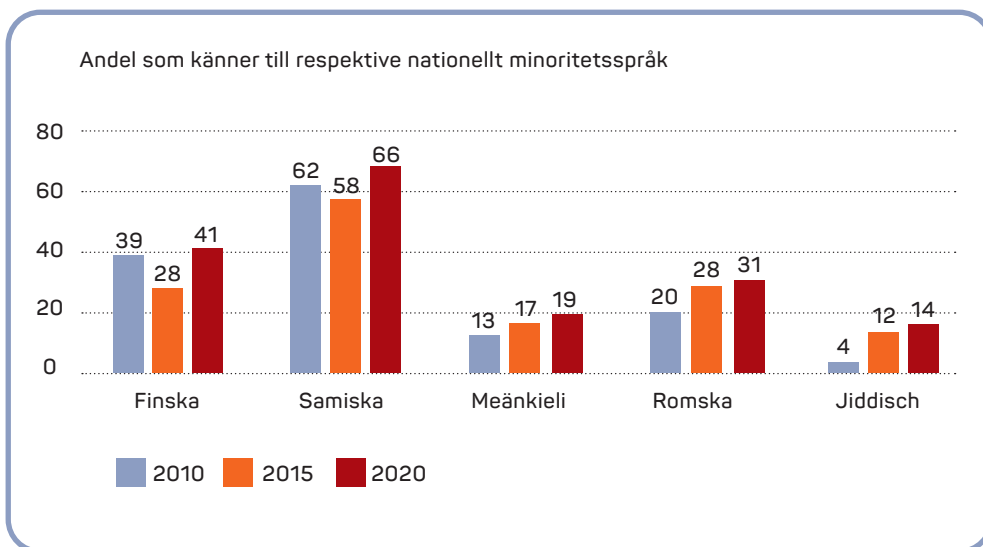
I Sverige har det alltid talats andra språk vid sidan av svenskan. Arbetskraftsinvandringen kom från många olika länder och gjorde att Sverige blev ett ännu mer mångspråkigt land.

Känner svenskar till att det finns nationella minoriteter och nationella minoritetsspråk?

Fler och fler känner till vilka som är Sveriges nationella minoriteter och vilka de nationella minoritetsspråken är. År 2020 gjorde Språkrådet en undersökning för att ta reda på vad svenska folket känner till om de nationella minoriteterna och minoritetsspråken. Undersökningen visade att 74 procent kunde nämna minst ett nationellt minoritetsspråk. Det är en ökning jämfört med år 2015, då 65 procent kunde nämna minst ett av språken. Men det visade sig också att en fjärdedel av Sveriges befolkning inte kan räkna upp ett enda av de nationella minoritetsspråken.

Flest människor vet att samiska är ett nationellt minoritetsspråk, medan det fortfarande är mycket få som känner till att jiddisch och meänkieli är det.

Antal personer (i procent) av de tillfrågade som kunde namnge minst ett nationellt minoritetsspråk.

Undervisning i nationella minoritetsspråk

I skolan kan man få läsa de nationella minoritetsspråken som modersmål om man tillhör en nationell minoritet. En elev som tillhör den nationella minoriteten tornedalingar kan få modersmålsundervisning i meänkieli även om hen inte talar meänkieli hemma eller kan meänkieli. De nationella minoriteterna har också lite större rätt till modersmålsundervisning: det räcker att det är en enda elev som vill ha modersmålsundervisning i ett nationellt minoritetsspråk för att skolan ska behöva ordna det. För andra minoritetsspråk, som till exempel somaliska eller dari, krävs att fem elever vill ha undervisning och man måste tala språket hemma.

Det ska också gå att byta ut ett modernt språk, som till exempel spanska, mot det nationella minoritetsspråket, om man tillhör en nationell minoritet. Men ett problem för alla minoritetsspråk är att det finns så få lärare som kan undervisa i dem. Så även om den som tillhör en nationell minoritet har rätt att få lära sig sitt språk i skolan, går det inte alltid att ordna ändå, eftersom skolan inte får tag i någon lärare.

Lagar och rättigheter

Språklagen

År 2009 kom **språklagen** till. Språklagen vänder sig bara till myndigheter, kommuner och regioner och inte till vanliga människor. Den innehåller en mängd regler som myndigheterna ska följa.

I språklagen står det att alla myndigheter ska ”skydda och främja” de nationella minoritetsspråken och svenskt teckenspråk, men inte exakt på vilket sätt det ska göras. Ett sätt kan vara att starta en ny förskoleavdelning för barn med finska, meänkieli eller samiska som modersmål, ett annat att se till att biblioteken har böcker på de nationella minoritetsspråken. Men målet är att se till att alla som tillhör en minoritet ska ha rätt att använda sitt språk och att man inte ska bli diskriminerad om man gör det.

Det är viktigt att det finns böcker på de nationella minoritetsspråken att låna på alla bibliotek.

Minoritetslagen

Det finns också en lag som heter ”Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk”, kallad **minoritetslagen**. Den säger precis som språklagen att de nationella minoritetsspråken ska skyddas och främjas. Alla kommuner och andra myndigheter ska ha samråd och prata med de nationella minoriteterna och ta reda på deras behov. Alla kommuner har skyldighet att informera de nationella minoriteterna om deras rättigheter. De ska skydda de nationella minoriteternas språk och kultur och speciellt se till att barn och unga får utveckla sitt språk och sin kultur. Dessutom ska de göra en plan för hur de arbetar med att hjälpa minoriteterna.

Förvaltningsområden

Förvaltningsområden är geografiska områden där många personer talar finska, meänkieli och samiska. Där har den som tillhör grupperna sverigefinnar, tornedalingar och samer extra starka rättigheter. Kommunerna får bidrag från staten och tillsammans med minoriteterna ska de bestämma hur man kan använda pengarna på bästa sätt. Man kan till exempel anställa personal som kan prata finska med de äldre på äldreboenden, eller starta förskolor där barnen får prata både meänkieli och svenska.

I förvaltningsområdena har invånare som talar finska, meänkieli eller samiska rätt att använda sitt språk när de ringer eller mailar till myndigheter.

Jiddisch och romska kallas för **territoriellt obundna språk**. De som talat språken har inte bott på särskilda platser som till exempel samerna, utan varit mer utspridda i landet. De som talar jiddisch eller romska har därför inga förvaltningsområden. De har också vissa rättigheter, men inte lika starka som de som talar finska, meänkieli eller samiska. Alla myndigheter ska göra sitt bästa för att skydda och främja jiddisch och romska så att de språken också kan leva vidare.

Språklagstiftning i Norden

Hur ser det ut i de andra nordiska länderna? Har de också nationella minoritetsspråk?

Finland

Finland har två nationalspråk, alltså två huvudspråk: finska och svenska. Det står i den finska språklagen. I den finska grundlagen står det dessutom att varje medborgare har rätt att använda antingen finska eller svenska i domstol och i kontakt med myndigheter.

Norge

I Norge talas två sorters norska: bokmål och nynorsk. Bokmål talas av flest personer. Nynorsk talas mest i den västra delen av Norge. De som jobbar på myndigheter i Norge ska kunna båda språken och skolelever lär sig båda. Den 2021 antog det norska Stortinget en ny språklag i Norge. Den säger att norska är det samhällsbärande språket (det som alla myndigheter ska använda), att bokmål och nynorsk är lika viktiga och att samiska, kvänska, romska och norskt teckenspråk är nationella minoritetsspråk.

Danmark

I Danmark finns det ingen grundlag som anger vilket landets officiella språk är. Där finns bara en lag om rättskrivning, alltså hur man ska skriva och stava danska. Den danska språknämnden beslutar om rättskrivningen på danska. Skrivreglerna finns i en rättskrivningsbok och alla myndigheter och skolor ska rätta sig efter den.

Island

Island har en språklag som säger att isländska är islänningarnas nationalspråk och officiellt språk på Island. Lagen säger också att det isländska teckenspråket är första språk för personer som behöver det och för deras barn.

Antalet talare av de nationella minoritetsspråken

Hur många talar finska, jiddisch, meänkieli, romska och samiska i Sverige? Det är ingen som riktigt vet. I Sverige har vi inga register där det står vilket språk var och en talar. Statistiska Centralbyrån samlar inte in sådana uppgifter.

Många tror att man vet vilket språk någon talar om man vet vilket land personen kommer ifrån. Kommer man från Sverige så talar man svenska. Men verkligheten ser inte ut så. Sverige har ju svenska som huvudspråk, men också fem nationella minoritetsspråk och det svenska teckenspråket. I Sverige talas dessutom runt 200 andra språk. I Schweiz är tyska, franska, italienska och rätoromanska landets officiella språk, så om du träffar en schweizare kan du inte vara säker på vilket språk hen har som modersmål.

Talar människor i regel bara ett språk? Nej, det finns fler flerspråkiga än enspråkiga människor på jorden. Omkring hälften av jordens befolkning använder flera språk, kanske varje dag. En del talar ett språk hemma, ett annat språk på jobbet eller kanske olika språk med olika personer som man träffar under dagen. En del kanske pratar engelska med den ena föräldern och arabiska med den andra och svenska i skolan. De kallas flerspråkiga.

Många som flyttar till Sverige från ett annat land fortsätter förstås att använda sitt förstaspråk, men ofta mindre och mindre eftersom man pratar svenska i skolan, på jobbet och på andra ställen. Deras barn lär sig svenska och ibland, men inte alltid, föräldrarnas språk. Man talar om ett **språkbyte**, när en person slutar att använda det språk som familjen använder och bara talar språket i det land där hen bor.

Man kan inte säkert veta vilket språk en person talar bara för att man vet vilket land hen kommer ifrån.

Även om det inte finns statistik på hur många som talar varje språk i Sverige, har det ändå gjorts många uppskattningar genom åren. Man har intervjuat folk, samlat in uppgifter från olika föreningar, till exempel romska föreningar, från hälsovården eller tittat på hur många som får modersmålsundervisning i skolan. Dessa uppskattningar ger en ungefärlig bild av hur många som talar de olika språken.

Förstaspråk, andraspråk och främmande språk

Det språk som en människa lär sig först kallas ofta **förstaspråk**. Menar man då det första språk som man lär sig tala eller det språk man är bäst på? Förstaspråk är det språk man lär sig först och det behöver inte vara bara ett språk. Ett barn som växer upp i en familj där de vuxna talar flera språk lär sig kanske två eller fler förstaspråk. En persons förstaspråk behöver inte vara det språk som hen kan bäst. Om man föds i Frankrike och flyttar till Sverige som barn är franskan ens förstaspråk, men svenskan kan bli ens starkaste språk.

Andraspråk är det språk som en person lär sig efter att ha lärt sig ett (eller flera) förstaspråk. Ett andraspråk lär man sig genom att prata med andra, och inte bara i klassrummet i skolan. Ett barn som har vuxit upp i ett arabisktalande hem och börjar tala svenska när hen börjar förskolan har arabiska som sitt förstaspråk och svenska som sitt andraspråk.

Man kan ha flera andraspråk. Vårt arabisktalande barn som har svenska som andraspråk flyttar kanske till England och lär sig då engelska som andraspråk också.

Ett språk man lär sig i skolan eller på en språkkurs kallas **främmande språk**. Det kan vara svårt att skilja på vad som är ett främmande språk och vad som är ett andraspråk. Om man lär sig engelska i skolan kallas det för ett främmande språk, men om man använder det mycket till exempel i chattar på nätet eller i onlinespel kan det bli som ett andraspråk. Man vistas alltså mycket i en miljö som är engelskspråkig, även om man inte lämnar Sverige.

Myten halvspråkighet

Man trodde förr att barn som samtidigt lärde sig två eller flera språk blev dåliga på att tala båda språken istället för att bli bra på ett av dem. På 1970-talet kunde flerspråkiga familjer bli rekommenderade att inte använda mer än ett språk med barnen och helst då svenska. I dag vet vi bättre. Barn blir inte halvspråkiga, det har forskning visat. Däremot använder de ofta sina språk till att tala om olika saker. Det ena språket kanske man mest använder för att prata om vanliga saker i hemmet och det andra använder man i skolan.

På de flesta förskolor finns i dag flerspråkiga barn.

Modersmålsundervisning

Barn som har lärt sig läsa på sitt förstaspråk har lättare att lära sig läsa också på ett andraspråk, eftersom de redan har förstått hur till exempel bokstäver och ljud hänger ihop. Därför är det bra om flerspråkiga barn får undervisning också på sitt förstaspråk. Det har forskning visat. I svenska skolor finns därför ämnet modersmålsundervisning som är språkundervisning på det språk som eleven talar hemma, om det inte är svenska. Kunskaperna som eleverna får i modersmålsämnet gör det lättare för dem att följa med i undervisningen i andra ämnen, som ju sker på svenska. Goda kunskaper i modersmålet gör det alltså lättare att lära sig svenska och andra skolämnen.

Kodväxling eller transspråkande

Flerspråkiga personer kan byta mellan sina olika språk, kanske mitt i en mening, när de talar med andra som kan samma språk som de själva. Det kallas kodväxling eller transspråkande. Man kan tro att personerna som kodväxlar inte kan prata något av språken ordentligt. Men kodväxling är en möjlighet att säga precis det man vill ha sagt genom att använda alla sina språk! Du kanske själv kodväxlar utan att tänka på det om du kastar in engelska ord mitt i en mening, som "Äh, never mind", "Det är helt crazy" eller ett *whatever* i slutet på en mening.